

**MARJAN DRNOVŠEK, POT SLOVENSКИH
IZSELJENCEV NA TUJE OD LJUBLJANE DO ELLIS
ISLANDA - OTOKA SOLZA V NEW YORKU: 1880 -
1924, LJUBLJANA, MLADIKA, 1991, 244 STR.**

B r e d a Č e b u l j - S a j k o

Zgodovinar Marjan Drnovšek slovenski strokovni in ostali javnosti ni nepoznan pisec: prva ga pozna še po rezultatih njegovega dela na področju krajevine zgodovine in arhivistike v času njegovega službovanja v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (1972 - 1988), drugi pa se je, med drugim, predstavil kot soavtor dveh odmevnih knjig: *Pozdrav iz Ljubljane* (1985) in *Pozdravi iz slovenskih krajev* (1987). Od leta 1988 dalje, ko se je zaposlil na Inštitutu za slovensko izseljenstvo Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, je njegova raziskovalna vnema usmerjena v dve področji: izseljevanje in življenje Slovencev pred letom 1941 v zahodni Evropi, ter odhajanje Slovencev v času množičnega izseljevanja pred prvo svetovno vojno. Njegove tovrstne razprave lahko v zadnjih letih zasledimo tako v publikacijah zgodovinarjev (*Kronika*, *Zgodovinski časopis*, *Viri* ...), kot tudi v večdisciplinarnih mednarodnih zbornikih (npr.: *Dve domovini/Two Homelands*).

Nedvomno pa zadnja Drnovškova knjiga *Pot slovenskih izseljencev na tuje* pomeni vrhunec njegovega dosedanjega strokovnega prizadevanja: v bistvu predstavlja združitev avtorjevega preteklega poznavanja arhivskega gradiva in v kratkem času na novo osvojenega širokega in poglobljenega védenja o izseljevanju Slovencev. Temu se pridružuje še izbranost jezika, ki pisca pri podajanju vsebine ponekod (spontano?) zapelje bolj v pisateljstvo kot znanstveno razglabljanje. To je razumljivo, saj je delo namenjeno raznovrstnim bralcem in je zato njegova "poljudnost ... namenška", kot uvodoma omeni avtor sam.

Drnovškovo prvo poglavje v knjigi skuša odgovoriti na v naslovu zastavljeno vprašanje: Kdo je izseljenec. Nanizanih je nekaj najpogostejših pojmovanj "izseljenca", ki so bila v rabi pri nas koncem preteklega in v začetku našega stoletja, pa tudi v sodobnem času. V povezavi z razlago omenjenega se srečamo še z

nekaterimi drugimi pojmi, npr.: selitev, domovina, tujina itd., za katere tisti, ki se ukvarjamo s preučevanjem izseljenstva vemo, da še do danes niso enotno definirani. Zaradi tega, ker se je avtor "izogibal posplošenih in teoretičnih razmišljanj", te (od-)rešitve v knjigi ne najdemo.

Pač pa se v drugem poglavju - skozi prikaz selitev v Evropi in iz slovenskih dežel do začetka 19. stoletja - lahko soočimo s pestrostjo gibanja prebivalstva v tem obdobju, ki je na osnovi konkretnih primerov opredeljeno kot "prostovoljna ali prisilna zapustitev domačega okolja". Avtor med prve slovenske izseljence uvršča tudi misionarje (npr.: Marka Antona Kapusa), v čemer se, mimogrede rečeno, razlikuje od Zmaga Šmitka - raziskovalca slovenskih misionarjev. Slednji jih namreč zaradi "specifičnih problemov" ne prišteva med izseljence.

Posledice industrijske revolucije koncem 18. in v začetku 19. stoletja so nam znane. Marjan Drnovšek jih v poglavju Demografska eksplozija in evropeizacija sveta v 19. in na začetku 20. stoletja prikaže predvsem z demografskega stališča: iz tabel je razvidna rast takratnega prebivalstva v Evropi ter smeri množičnega izseljevanja v čezmorske dežele, še posebno v Združene države Amerike. Ravno v tem obdobju je bil mit o Ameriki, "*kot deželi svobode in neverjetnih možnostih za uspeh*", najbližji resnici, čeprav je "*živel ves čas priseljevanja v to državo*".

V naslednjih poglavjih se pisec posveti Slovincem, ki koncem 19. stoletja postanejo eni izmed mnogih - vpetih v svetovne migracijske tokove. Razčlenjuje vzroke za njihov odhod v tujino in jih podkrepi s številnimi citati, izbranimi iz takratnega dnevnega slovenskega časopisja in ohranjenega arhivskega gradiva. Tovrstni viri, poleg bogatega slikovnega gradiva, tudi sicer čedalje bolj stopnjujejo pozornost bralca in dobro dopolnjujejo avtorjeve besede. V njih se pred nami oblikuje vsakdanji življenjski utrip obubožanega kmeta in brezposelnega delavca; splet gospodarskih in političnih dogodkov, ki, tako kot danes in vedno, uravnavajo življenjsko raven in razpoloženje ne množic, temveč posameznika, o katerem se trudi govoriti Drnovšek. Zopet mimogrede: prikazovanje individualnih usod ljudi, v tem primeru izseljencev, je sicer že dolga leta uveljavljeno tudi v slovenski etnologiji, poglavja, o katerih govorim, pa so lahko dokaz "*medsebojnega oplajanja dveh strok*" oziroma "*iskanja mostov in ne meja med strokami*", če si izposodim (vsaj v tej knjigi) nezapisane misli pisca. In če nadaljujem: ravno zaradi prikazovanja vsakdanjega življenja na prelomu

stoletja živečih Slovencev postanejo vzroki za odhod prenekaterih v tujino - v Ameriko - vpeti v tisti čas in zato bralcu razumljivejši od golih statističnih podatkov. Še zlasti so zanimivi primeri, ko ljudje niso odhajali zaradi obubožanja, temveč zaradi strahu pred služenjem vojaškega roka ali zaradi kršenja takratne zakonodaje ali pa zaradi drugačnega političnega mišljenja, ki ga predvsem Cerkev in njej blizu intelektualni krogi niso odobraval.

Skozi številke, ki so "najbolj suhoparne, vendar najbolj zgovorne", dobimo vpogled v približno ocenjevanje množičnega izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora: od srede 19. stoletja do leta 1914 naj bi v tujino odšlo kar 300000 Slovencev, največ iz Dolenjske, Bele krajine, Notranjske, pa tudi iz "širše ljubljanske okolice". Večina jih je odšlo začasno, "za leto ali dve"; nekateri so se vrnili, še več pa jih je ostalo - največ v Ameriki, pa tudi drugod po svetu. Zdi se mi pomembno opozoriti na dejstvo, da je od vsega začetka svobodnega izseljevanja momentčasne izselitve pri izseljencih spodbujevalno vplival na njihovo odločitev za odhod. To je, lahko rečemo, neke vrste psihološka stalnica, ki se pojavlja v vseh obdobjih in pri večini neprisilno izseljenih. Podoben pomen skozi čas ima tudi združevanje družin v emigraciji: ko za možem pridejo ostali družinski člani, stalnega povratka v domovino skorajda ni. Prav tako je v zgodovini vidna kontinuiteta v starosti in spremembi poklica odhajajočih: najpogosteje so se izselili fizično najbolj sposobni in zdravi ljudje med dvajsetim in tridesetim letom, ki so doma pripadali kmečkemu delavstvu, onkraj meje pa npr. "rudokopom" - tako je zahtevala tujina. Nakazane "konstante" so splošno veljavne za vsa obdobja emigracij iz slovenskega prostora (tako za izseljevanje pred prvo svetovno vojno kot tudi po letu 1945). Najdemo pa jih tudi pri drugih razseljenih narodih. Kažejo na povezavo med usodo posameznika in imigracijsko politiko priselitenih držav, še posebno tistih, ki so potrebovale nove ljudi, da so poselili njihovo deželo in pomagali pri razvoju njenega gospodarstva. Vsebina tega dela knjige (Koliko jih je bilo, od kod so odhajali, za koliko časa so odšli...) nam torej ponuja koristno snov za primerjavo z izseljevanjem Slovencev po drugi vojni.

Morda ravno poglavje Slovenci na vseh koncih sveta med vsemi ostalimi prinaša največ novih zanimivih podatkov: prikaže nam geografsko razsežnost slovenske emigracije za obravnavano obdobje. Poleg tipičnih priseljenskih držav (Amerika, države zahodne Evrope...) so omenjene tudi manj tipične (npr.: vzhodnoevropske

države - med njimi republike nekdanje Jugoslavije, Egipt, Brazilija itd.). Namesto izselitvenih statistik je avtor postavil v ospredje takratno javno mnenje o tujih deželah, kjer so živeli Slovenci. Doma so ga oblikovala njihova pisma, vabila iz tujine, svarila Cerkve..., vse, kar so objavljala vsakodnevna glasila.

Na njihovo vlogo pri izseljevanju pisec ponovno opozori v poglavju Podoba Amerike, pred tem pa nas seznanja še z varstvom izseljencev. Pri obeh sklopih je viden poudarek na vlogi Cerkve v tedanjem času, ki je ljudi odvracala od namere po izselitvi, hkrati pa je že odločenim za odhod v tujino preko Družbe sv. Rafaela pomagala pri prvih korakih v neznanem svetu.

In ravno ta neznan svet se je za mnoge izseljence začel že kmalu po odhodu iz rojstnega kraja, ko so se podali na pot proti Ljubljani. Tudi bralec na naslednjih straneh, na katerih avtor v najboljše delu knjige spregovori o takratni vlogi našega glavnega mesta kot "križišča na poti v svet", odkrije marsikaj neznanega. Drnovšek svojo "ljubezen" do Ljubljane v času županova Ivana Hribarja (1896 - 1910) izlije na papir z natančnim poznavanjem mestnega življenja, ki po zaslugi številnih ilustracij in objavljenih dokumentov zaživi pred nami: prepletanje vaškega in meščanskega vzdušja v centru mesta po živahnosti izstopa v Kolodvorski ulici - ulici gostišč s prenočišči, kavarn, krčm in izseljenskih agentur; ulici z raznolikimi pešci, raznolikimi le po izgledu, starosti, govorici, ne pa tudi po nameri svojega obiska: kupiti si vozovnico, ki bi jih pripeljala v boljše življenje. Ponujale so jih izseljenske pisarne. Njihove obljube o najcenejši poti v obljubljeno deželo so širili najeti agenti po mestu in podeželju, vendar so bili kupci v tem poslu mnogokrat ogoljufani. Zato je imela ljubljanska mestna policija mnogo dela: nadzorovala je tako poslovanje potovalnih pisarn, kot tudi same izseljence, še zlasti tiste s sumljivimi potnimi listi in vojaške ubežnike.

Pa vendar: mnogi so odšli. Najprej iz Ljubljane z vlaki, ki so se ustavili v velikih evropskih pristaniščih. Na eni izmed takih poti "spremlja" avtor mladega Albina Kunca in nam približa transport 104 "Kranjcev" do Basla - "pravega izseljenskega križišča". Kunc dobi službo pri izseljenski agenciji, ki ga čez dva meseca pošlje kot vodjo transporta 245 "Kranjcev" v Le Havre. Avtor se mu zopet "pridruži" in bralcu prikaže potek vožnje, razmere na vlakcu, prihod v pristanišče, še zadnji zdravniški pregled pred vkrcajem množice upajočih na ladjo za New York.

Približujemo se koncu poti - koncu knjige. Iz prejšnjega poglavja še veje v nas tragično vzdušje poslavljalajočih se ljudi, ki ga pisec v zaključnem delu prekine s pregledom obstoječih ladijskih družb in njihovih parnikov, s katerimi so Slovenci najpogosteje potovali "čez lužo". Večina njih, toda ne vsi, so vožnjo preživel v medkrovju ali v III. razredu, bogatejši so si privoščili večje udobje. Bralec dobi vpogled v življenjske razmere potnikov vseh kategorij. Kot zanimivost in kot primer nesreče na morju Drnovšek izpostavi ravno najbolj znano: Titanic, in nas preseneti s podatkom o štirih Gorenjcih, izmed katerih sta dva (oče in hči) preživela brodolom.

Od leta 1892 dalje so novi prihajajoči stopili prvič na ameriško zemljo na Ellis Islandu - pred tem "Otoku galebov", "Otoku ostrig", po tem "Otoku solza". Kot pravi avtor: *"Izseljenec, ki je stopil na njegova tla, je imel dve možnosti: svoboden odhod proti svojemu cilju v ZDA ali po zavrnitvi povratek v Evropo. Solze so tekle v obeh primerih, v prvem zaradi sreče, v drugem zaradi uničenih življenjskih načrtov in nad"*. Takšnih je bilo v povprečju le 4 % (na leto?). Za vse ostale pa so bila "zlata vrata" Amerike na široko odprta vse do leta 1921 oziroma 1924, ko je ameriška vlada uvedla omejitvene kvote priseljevanja na nacionalni osnovi.

Na zadnjih straneh knjige zasledimo še angleški in nemški povzetek, imensko in krajevno kazalo, seznam virov in literature, seznam virov, iz katerih so bili objavljeni citati in statistični podatki ter seznam slikovnega gradiva in lastnikov gradiva. Za preučevanje slovenskega izseljenstva pomeni *Pot slovenskih izseljencev na tuje* predvsem zgoščen prikaz tistega dela migracijskega procesa, s katerim smo bili do sedaj le bežno seznanjeni. Gotovo lahko - na osnovi avtorjeve pridnosti in vestnosti - v bodoče od njega pričakujemo poleg nadaljevanja zbiranja tovrstnega gradiva za preteklost tudi njegove lastne strokovne zaključke.